

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ КРАЇНАМИ

THEORETICAL BASIS OF DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ECONOMIC CONVERGENCE IN TERMS OF DEVELOPMENT OF TRADE AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN COUNTRIES

У статті здійснено аналіз існуючих точок зору з теоретичних аспектів міжнародної економічної конвергенції в умовах розвитку торговельно-економічних відносин між країнами та особливостей розвитку конвергентних процесів. Запропоновано авторське визначення міжнародної конвергенції як доцентрової взаємодії структурних компонентів глобальної економічної системи, що доповнюється особливими механізмами інституційних відносин, які визначають природу, умови та алгоритм інституціалізації інтеграційних процесів.
Ключові слова: конвергенція, конвергентні процеси, міжнародні економічні відносини, торговельно-економічні відносини, глобалізаційні процеси, інтеграційні процеси.

В статье осуществлен анализ существующих точек зрения относительно теоретических аспектов международной экономической конвергенции в условиях развития торгово-экономических отношений между странами и особенностей развития конвергентных процессов. Предложено авторское определение международной конвергенции как центростремительного взаимодействия структурных

компонентов глобальной экономической системы, что дополняется особенными механизмами институциональных отношений, которые определяют природу, условия и алгоритм институционализации интеграционных процессов.

Ключевые слова: конвергенция, конвергентные процессы, международные экономические отношения, торгово-экономические отношения, глобализационные процессы, интеграционные процессы.

The article analyses the existing standpoints concerning theoretical aspects of international economic convergence in terms of development of trade and economic relations between countries and features of convergent processes development. It offers author definition of international convergence as centripetal interaction of structural components of global economic system, complemented with specific mechanisms of institutional relations, determining the nature, conditions and algorithm of integration processes institutionalization.

Key words: convergence, convergence processes, international economic relations, trade and economic relations, globalization processes, integration processes.

УДК 339.923

Заяць О.І.

к.е.н.

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Нині потреба конвергенції національних економік у світові торговельно-економічні відносини є глобальною закономірністю і водночас виступає тенденцією світового розвитку та передумовою подальшої інтенсифікації процесів глобалізації. Зазначене явище – це об'єктивна закономірність світового розвитку кінця ХХ – початку ХХІ ст. Одним із ключових факторів формування цілісної системи господарювання у світі виступає інтернаціоналізація світового господарського життя, а саме конвергенція національних економік, шляхом посилення промислової співпраці та взаємозалежності міжнародного товарообороту, руху капіталів робочої сили між країнами. Нові імпульси та нову якість отримує регіональна економічна конвергенція, яка набуває континентальних і міжконтинентальних форм, свідченням чого є значне посилення конкурентних потенціалів країн ЄС, Північної Америки, Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Проблеми економічної конвергенції, розвитку взаємовигідних зв'язків із країнами світу, входження

у міжнародні економічні відносини, пошук свого місця у вирішенні життєво важливих проблем світового розвитку – це надзвичайно актуальні проблеми, які слід урахувати будь-якій країні, розробляючи та реалізуючи свою зовнішньоекономічну політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади категорійного апарату міжнародної економічної конвергенції розкрито в економічних дослідженнях як вітчизняних, так й іноземних учених-економістів. Серед них варто відзначити праці таких українських науковців, як: О. Булатова, В. Вергун, А. Гальчинський, І. Гладій, Л. Кістерський, І. Пузанов, Ю. Козак, Д. Лук'яненко, В. Новицький, Ю. Пахомов, А. Поручник, О. Рогач, С. Соколенко, О. Ступницький, А. Філіпенко та ін., а також таких зарубіжних учених, як: Б. Балласа, В. Вольський, В. Кудров, А. Гранберг, Т. Фаїст, Л. Божко, Р. Капелюшников, Р. Далімов, П. Кадочников, С. Коен, А. Ругман, Ж. Моне, П. Робсон, Р. Шуман, Ю. Юданов та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження існуючих точок зору з теоретичних

аспектів міжнародної економічної конвергенції та уточнення визначення поняття «міжнародна економічна конвергенція».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Характерною ознакою сучасних теорій міжнародної економічної конвергенції є методологічний плюралізм, використання концептуальних напрацювань не лише економічної теорії, а й інших наук, зокрема історії, політології, культурології. Це зумовлено багатогранністю самого поняття «конвергенція», яке поєднує в собі економічний, політичний, культурний та інші аспекти [1, с. 266].

На відміну від «теорії конвергенції» 70-х років групи «лівих» аналітиків під керівництвом З. Бжезинського («взаємна дифузія двох систем», подолання ідеологічного і геополітичного дуалізму холодної війни через створення нового проміжного між соціалізмом і капіталізмом, між чистим атлантизмом і чистим континенталізмом культурно-ідеологічного типу цивілізації) сучасні теорії конвергенції «другої хвилі» базуються на багатопланових поглядах учених на проблематику зближення еkleктично різних економічних укладів і відмінних політичних курсів країн та регіонів світу. Ці теорії розробляли в різних варіантах представники неінституціоналізму (У. Ростоу, Р. Арон), економетрики (Я. Тінберген, Д. Шельський та О. Флехтхайм). Помітне місце також займають праці Дж.К. Гелбрейта «Економічна теорія і цілі суспільства» (1973 р.) та «Економіка безневинного обману» (2004 р.), в яких учений послідовно й аргументовано відстоював позицію необхідності адекватного співіснування та взаємодії системи державного планування і ринкових суспільних саморегуляторів.

Дослідження вчених-конвергенціоністів, які розглядали теорію конвергенції в контексті світових інтеграційних процесів та їх інституціалізації, а саме В. Баумола [2] і П. Ромера [3] (міжкраїнна конвергенція), М. Абрамовича [4] (конвергенція як довгострокова тенденція вирівнювання рівнів доходів на душу населення в різних країнах), Г. Карліно і Л. Міллса [5] (конвергенція доходів на душу населення у США), у країнах Європи – Х. Армстронга [6] й А. Юнгміттага [7], свідчать про таке.

По-перше, плановий спосіб організації виробництва і ринкова організація управління макроекономічними системами радикально не суперечать, а доповнюють один одного, забезпечуючи сталий розвиток і функціонування різних видів економічних систем через спільність глобальних біосферно-екологічних і системно-соціальних криз.

По-друге, термін «конвергенція» використовують для визначення глобалізації, маючи на увазі зближення рівнів розвитку промислово розвинених країн та країн, що розвиваються.

По-третє, у сучасних умовах економічна конвергенція держав пояснюється двома взаємодоповнюючими теоріями – неокласичною теорією умовної конвергенції і теорією ендогенного зростання, – заснованими на аналізі практики європейської (ЄС) та американської (НАФТА) інтеграції. Базою для неокласичної теорії умовної конвергенції є гіпотеза Р. Барро [8] і Х. Сала-і-Мартіна [9] про те, що основною тенденцією довгострокового розвитку національних держав є конвергенція рівнів ВВП на душу населення до певного стаціонарного стану. В умовах глобалізації значно зростає роль міжнародних інституцій управління глобальними економічними процесами, участь в яких дає змогу використовувати для захисту національних економічних інтересів міжнародно визнані правила і стандарти здійснення економічних операцій та вирішення виникаючих суперечок (СОТ, ОЕСР) і брати участь у формуванні режимів регулювання глобальних економічних процесів (G20, G8, МВФ, СОТ).

По-четверте, сучасні глобалізаційні процеси зумовлюють науковий аналіз модифікацій теорій конвергенції, суть яких зводиться до можливості створення єдиної системи міжнародного планування і ринкового розподілу матеріальних благ, спільного світового уряду (за можливої політико-правової реконструкції ООН), які виступають як засіб усунення гострих міжнародних конфліктів. Нині термін «конвергенція» використовують у дослідженнях процесів міжнародного інтеграційного розвитку, в основі якого лежать загальні тенденції та імперативи науково-технічного та соціально-економічного прогресу, що зумовлюють зближення (тобто конвергенцію) економік зростаючої кількості країн за збереження їх національних особливостей.

Сьогодні розриви у рівнях розвитку окремих країн і відмінності між національними моделями економіки, їх окремими структурами і механізмами значною мірою нівельовані глобалізацією світової економіки і супроводжуються перевагою тенденції до конвергенції (не дивергенції), тобто постійного зближення економік різних країн за багатьма показниками. Ступінь конвергенції, як правило, пояснюють двома концепціями: бета- і сігма-конвергенцією. При цьому концепція бета-конвергенції відображає процес скорочення (теорія «наздоганяючого розвитку») розривів у рівнях економічного розвитку, за яким бідні країни або регіони мають вищі темпи економічного зростання порівняно з розвиненішими країнами, що призводить до їх зближення. Концепція сігма-конвергенції визначається як зменшення у часі дисперсії розподілу ВВП на душу населення або іншого показника доходу у вибірці країн і регіонів [10]. Ці два типи конвергенції, методичний підхід до дослідження яких ґрунтується на моделях

економічного зростання, є взаємозалежні, але не еквівалентні один одному, оскільки в короткостроковій перспективі зовнішні (випадкові) шоки можуть призводити до короткочасного зростання міжрегіональних (міжкраїнних) відмінностей, а отже, до сігма-дивергенції. При цьому у середньостроковому періоді може мати місце зниження відмінностей, звідси визначальною буде бета-конвергенція (довгострокова тенденція до вирівнювання рівнів економічного розвитку між регіонами/країнами) за рахунок прискореного розвитку відстаючих регіонів або країн [11].

Наразі у західній економічній науці пильна увага приділяється конвергенції між країнами ЄС і НАФТА, оскільки ці два регіональні угруповання з досить різними за рівнем доходу країнами досягли значних успіхів не лише в контексті інтеграції, а й у розширенні процесів конвергенції у власних регіонах. За останніми розрахунками, темпи конвергенції за 1995–2009 рр. становили в ЄС близько 1%, а в НАФТА – 0,8% на рік [12]. Посилення конвергенції як довгострокового цілеспрямованого зближення країн або регіонів відбувається під впливом зростання інвестиційного потенціалу, швидкості передачі досвіду і технологій, ефективного використання системи субсидій, інфраструктурних проектів.

Теорії конвергенції, які є одним зі способів вирішення проблем глобалізації, проходячи множинні трансформації і досліджуючи різномірний спектр ключових галузей людської діяльності, сьогодні знаходяться у площині практичного орієнтування політичних курсів держав, регіональних і глобальних об'єднань. Усередині будь-якої складної системи автономія проявляється у комплексі відцентрових сил, а взаємодія автономних структур усередині єдиної системи є конвергенцією, тобто комплексом доцентрових сил, що визначають тенденцію об'єднання «різного у тотожне» й альтернативність автономій. Внутрішньосистемні взаємодії (у контексті конвергенції) генерують альтернативні, полюсні структури, соціальна напруга навколо яких формує енергію перетворень, необхідну для їх саморозвитку. Поняття конвергенції як доцентрової взаємодії структурних компонентів системи доповнюється особливими механізмами інституційних відносин, що визначають не лише природу та умови, а й алгоритм інституціалізації конвергентних процесів (а не механічне протиріччя «дивергенція – конвергенція»).

Підпорядкування конвергенції законам діалектичної тотожності – національних економік і національних соціально-політичних структур, світового ринку і світових інституцій соціально-політичної взаємодії – сприяє структуризації конвергентних процесів навколо економіки як раціонального (ринкового) суб'єкта і держави

як ірраціонального (інституційного) суб'єкта [13, с. 36–42]. Остання породжує конвергенцію внутрішню і зовнішню, при цьому зовнішня (міжнародна) базується на світовому ринку на чолі з фінансовим капіталом і міждержавних інтеграційних і пов'язаних із ними соціально-політичних структурах.

Отже, по-перше, зовнішня конвергенція використовує суб'єктну (міждержавну) роль у захисті раціонального простору ринків незалежно від ступеня їх інтеграції; по-друге, якщо в межах внутрішньої конвергенції раціональність економіки забезпечує її сприйнятливості до соціальних чинників, то в рамках зовнішньої конвергенції суб'єктність економіки, соціалізація останньої сприяє збереженню її раціональності [14].

У вертикальному вимірі конвергенція супроводжується турбулентністю процесів інституціалізації і появою нових управлінських і політичних структур; у горизонтально-географічному вимірі для конвергенції характерне особливе співвідношення доцентрових і відцентрових інтеграційних процесів. На основні умови інституціалізації конвергентних процесів перетворюються транснаціональні інформаційні і транспортні мережі, що об'єднують світовий ринок та об'єктивно сприяють перетворенню ірраціональних торговельних союзів на «зони інтеграційної раціональності». Своєю чергою, провідним чинником є безперервна і послідовна організаційна та фінансова підтримка раціональності у вигляді програм міждержавних і міжнародних організацій, при цьому зміна ірраціональної та раціональної парадигм відбувається циклічно, а не автономно стосовно економічних суб'єктів інтеграції. Конвергенція одержала нові стимули до розвитку зі значним зростанням функцій – розподільчої і регулюючої – держави в економіці, яка набула властивостей макроекономіки. Держава у цих нових умовах повинна не лише здійснювати ефективну промислову політику, а й опікуватися рівністю мультиплікаторів інвестицій і зайнятості, співвідношенням політики економічного зростання у комбінації зі збереженням стійкого середньодушового рівня доходу, добробуту населення і рівня життя. Тому в умовах глобалізації конвергенція виконує досить складні функції одночасного збереження цілісності економічних систем та їх відкритості, причому якщо економічна глобалізація підсилює раціональність, то формування глобальних і регіональних інтеграційних об'єднань призводить до збільшення інституційної варіантності.

Висновки з проведеного дослідження. Аналізуючи різні теорії виникнення та розвитку міжнародної економічної конвергенції в умовах розвитку торговельно-економічних відносин між

країнами, можна зробити висновок про те, що єдиної теорії конвергенції не існує. Кожна країна має можливість обирати свій шлях до міжнародної торговельно-економічної конвергенції, шукаючи конкретні переваги. Внутрішня логіка розвитку економічного конвергентного механізму відображає еволюційний процес становлення ринку, який починається з простих форм зближення на шляху в усуненні перешкод та бар'єрів для розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин, який веде до зростання наднаціонального регулювання господарського та соціального життя в межах конвергенції. З огляду на це, вигоди, які отримує національна економіка від участі в конвергентних процесах, а також втрати, яких вона може зазнати, слід урахувати, розробляючи та реалізуючи зовнішньоекономічну політику країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Місяць Т.В. Оцінка ефективності економічного співробітництва між країнами на сучасному етапі світового господарства / Т.В. Місяць // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 2. – С. 266–270.
2. Baumol W.J. Productivity growth, convergence, and welfare: what the long-run data show / W.J. Baumol // *American Economic Review*. – 1986. – № 76(5). – P. 1072–1085.
3. Romer P.M. Increasing Returns and Long Run Growth / P.M. Romer // *Journal of Political Economy*. – 1986. – № 94(5). – P. 1002–1037.
4. Abramovitz M. Catching up, forging ahead, and falling behind / M. Abramovitz // *Journal of Economic History*. – 1986. – № 46(2). – P. 385–406.
5. Carlino G. Testing Neoclassical Convergence in Regional Incomes and Earnings / G. Carlino, L. Mills // *Regional Science and Urban Economics*. – 1996. – № 26. – P. 565–590.
6. Armstrong H.W. Convergence among regions of the European Union 1950-1990 / H.W. Armstrong // *Papers in Regional Science*. – 1995. – № 74. – P. 143–152.
7. Jungmittag A. Innovation dynamics in the EU: convergence or divergence? A cross-country panel data analysis / A. Jungmittag // *Empirical Economics*. – 2006. – № 31(2). – P. 313–331.
8. Barro R.J. Convergence across States and regions / R.J. Barro, X. Sala-i-Martin. – L.: Brookings Papers on Economic Activity, 1991.
9. Sala-i-Martin X. Regional Cohesion: Evidence and Theories of Regional Growth and Convergence / Sala-i-Martin X.; Department of Economics and Business, Universitat Pompeu Fabra [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/104.pdf>.
10. Доклад о росте. Стратегии устойчивого роста и инклюзивного развития // *Весь Мир*. – М., 2009. – С. 111 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.growthcommission.org/storage/cgdev/documents/Report/.russiangurowthreport.pdf>.
11. Официальный сайт экспертных групп по обновлению «Стратегии – 2020» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://strategy2020.rian.ru/>.
12. Smaghi L.B. Real convergence in Central, Eastern and South-Eastern Europe / L.B. Smaghi // *European Central Bank* [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.ecb.int/press/key/date/2007/html/sp071001_2.en.html10.
13. Парето В. Трансформация демократии / В. Парето ; пер. с итал. – М. : Территория будущего, 2011. – 207 с.
14. Стариш А.Г. Теория конвергенции – истоки открытых систем? / А.Г. Стариш [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea98/doc1/doc28.html>.